

**За категорията *определеност-неопределеност*
В съпоставителното описание
На българския и руския език**

Дамян Митев

Резюме: Задачата на представената разработка е да очертае специфичните особености на категорията *определеност-неопределеност* в структурната организация на двата родствени езика – българския и руския, и на тази основа да разкрие общите черти и различията в езиковото изразяване на съответните категориални значения. За означаване на категорията в изследването е приет терминът, който подчертава обективно съществуващото в българския и в руския език противопоставяне на две обобщени категориално-граматични величини. Разглеждането в съпоставителен план не претендира да реши проблема за същността и спецификата на категорията *определеност-неопределеност* в неговата цялост, тъй като това е една от най-сложните по характер граматични категории. По отношение на българския език например, въпреки натрупаната литература с изказани становища, все още се очаква нейното пълно и многоаспектно осветляване [22, с. 78, също така посочената от нея литература]. Вниманието ни тук ще бъде насочено към възможността за по-широко представяне на категорията, на езиковите начини и средства за изразяване на *определеност* и *неопределеност* в двата езика с оглед целите и задачите на съпоставителното описание.

Ключови думи: граматична категория, *определеност*, *неопределеност*

DOI: <https://doi.org/10.46687/JJMS2266>

**For the category
Definiteness-indeterminacy
In the comparative description
Of the bulgarian and russian languages**

Damyan Mitev

Abstract: The task of the presented work is to outline the specific features of the category definiteness- indefiniteness in the structural organization of the two related languages – Bulgarian and Russian, and on this basis to reveal the common features and differences in the linguistic expression of the respective categorial meanings. To denote the category in the study the term is adopted, which emphasizes the objectively existing in Bulgarian and Russian language opposition of two generalized categorial-grammatical quantities. The comparative examination does not pretend to solve the problem of the essence and specificity of the category definiteness- indefiniteness in its entirety, since this is one of the most complex grammatical categories in nature. With regard to the Bulgarian language, for example, despite the accumulated literature with expressed opinions, its full and multifaceted illumination is still awaited [22, p. 78, also the literature referred to by her]. Our attention here will be directed to the possibility of a broader representation of the category, of the linguistic ways and means of expressing definiteness and indefiniteness in the two languages, in view of the aims and objectives of comparative description.

Key words: grammatical category; definiteness; indefiniteness

Задачата на представената разработка е да очертае специфичните особености на категорията *определеност-неопределеност* в структурната организация на двата родствени езика – българския и руския, и на тази основа да разкрие общите черти и различията в езиковото изразяване на съответните категориални значения. За означаване на категорията в изследването е приет терминът, който подчертава обективно съществуващото в българския и в руския език противопоставяне на две обобщени категориално-граматични величини. Разглеждането в съпоставителен план не претендира да реши проблема за

същността и спецификата на категорията *определеност-неопределеност* в неговата цялост, тъй като това е една от най-сложните по характер граматични категории. По отношение на българския език например, въпреки натрупаната литература с изказани становища, все още се очаква нейното пълно и многоаспектно осветляване [22, с. 78, също така посочената от нея литература]. Вниманието ни тук ще бъде насочено към възможността за по-широко представяне на категорията, на езиковите начини и средства за изразяване на определеност и неопределеност в двата езика с оглед целите и задачите на съпоставителното описание.

Обект на анализа е функционално-семантичната категория в разбирането, което влягат в този термин А. В. Бондарко и неговите последователи.¹ Според голяма част от езиковедите, занимаващи се със съпоставителни изследвания, семантичният план е удобна и плодотворна изходна основа за съпоставителен анализ, а разглежданите (категориални) обединения от инвариантни семантични признаци и езикови средства за тяхното изразяване имат принципиално значение [4, с. 12–13; 29, с. 69; 35, с. 12; 33, с. 45; 10, с. 9–17; вж. също: 20, с. 5–30].

Основание за търсене на такава по-широка отпавна точка при изучаването на категорията *определеност-*

¹ В теоретичен план подходът към изучаването на функционално-семантичните категории (ФСК) в много отношения се опира на научната традиция, свързана с теорията за понятийните категории, тъй като става дума за съдържателни категории. В този смисъл ФСК са резултат от определено преобразуване на понятийните категории в езикови семантични функции [3, с.18; 4, с. 8; 6, с. 5, 82–83]. Когато се говори за семантични категории в граматичен план, се имат предвид основни инвариантни категориални признаци (семантични константи), проявяващи се чрез едни или други свои варианти в езиковите значения, изразени с различни (морфологични, синтактични, лексикални, както и комбинирани) средства [32, с. 11–12]. Върху основата на определена семантична категория се формира функционално-семантично поле (ФСП) – съвкупност от взаимодействащи си езикови единици от различни нива, както и комбинации (лексикално-синтактични и др. под.) от такива единици, обединени от обща семантична функция; ФСП дават системно основание за анализ на функциите на единиците от различните езикови нива [3, с. 17–35; 32, с.11].

неопределеност в българския и руския език дава наличието на съществени различия както в даденостите на двата езика, така и в интерпретациите на разглежданата категория. Еднакво важни за съпоставителния анализ са чертите на исторически обусловената близост на двата езика и данните, характерни само за единия или само за другия език. Разкрити още при характерологичното описание на отделните езици, такива особености помагат както за определяне на изходната база на сравнението, така и в частност за изясняване характера на констатираните различия и причините за тяхното възникване.

Към въпроса за структурата на категорията *определеност-неопределеност*

Категорията *определеност-неопределеност* в българския език привлича вниманието със сложността на своята структура – както в плана на съдържанието, така и в плана на изразяването. Традиционно тя се е свързвала предимно с въпроса за възникването и разволя на определителния член („членуването на имената“). Значението „определеност“ и неговото морфологично изразяване чрез така наречения „задпоставен определителен член“ са се формирали в течение на векове [19, с. 196–205; 24; вж. също 28, с. 9–11 и др.]. Именно поради спецификата на значението и характерното му изразяване граматичната категория и днес по-често се означава с термина „Определеност“.² Заедно с това много от въпросите, свързани с произхода, особеностите, употребата и значението на определеността (и неопределеността) като граматично явление остават

² Виж, например: „Една от най-важните граматически особености на новобългарския език, по която той се отличава от останалите славянски езици, е наличието в него на задпоставен определителен член. Определителният член е морфологичен показател на граматическата категория *определеност*.“ [8, с. 115]. Сrv. също така: „Определеност може да се изразява и по други начини: чрез лексикални средства, чрез контекста и чрез самото лексикално значение на определени категории съществителни имена. Това обаче не е граматическо значение *определеност*, защото не е изразено чрез морфологични показатели, т.е. чрез формите на самите думи.“ [8, с. 116–117].

актуални и днес. В съвременната българистика продължават опитите за нейното теоретично изясняване и терминологично прецизиране [виж, например: 23, с. 52–53; 17, с. 105–109].

За разлика от българския език в руския език не съществуват морфологични или други специализирани езикови средства, с помощта на които да бъде изразявана определеност. Според А. В. Бондарко, по отношение на руския език „не може да се говори за морфологична категория *определеност-неопределеност*” [5, с. 12]. Съответната езикова функция се изпълнява обикновено в хода на семантико-синтактичната организация на изказването от единици, които могат да принадлежат към различни езикови нива.

Възможностите за реализация на категориалните значения и форми на изразяване на определеност и/или неопределеност се разкриват окончателно в речта, в ситуацията на общуването и структурата на текста. Иначе казано, семантичното съдържание на категорията се опира не само на специални езикови средства, но и – по-широко – на възможността на имената да изразяват при употребата си значение за определеност (конкретност, известност) или неопределеност (неконкретност, неизвестност) в условията, зададени предварително или създадени в контекста.

Подобни реализации позволяват в хода на съпоставителния анализ да бъдат обособени и описани характерните за отделните езици елементи на категориалната структура. Особена роля за разкриване на същността и характера на определеността (съответно – неопределеността), както и за изясняване на причините за тяхната проява, играе наблюдението над условията за реализация, вътрешноезиковата синонимия и междуезиковата еквивалентност на различните единици, както, например, в следния кратък текст:

В бълг. език: Сутринта отидох при Н. да обсъдим *някои* въпроси. ... На връщане видях *фигурата* на *същия непознат човек*, който беше привлякъл преди това *вниманието ми* със *странното си облекло* – дълго почти *до земята* тъмносиво палто, измачкано от сядане, и черно бомбе на главата. *Човекът* стоеше все така неподвижен, леко надвесен над *перилата* на моста, като че ли очакваше да се появи *нещо*. Отминах. След стотина крачки не издържах и се обърнах: *странната фигура* си беше *пак там*, вече изправена, но попрегърбена, навяваща тъга, а *бомбето* се чернееше в *притиснатите към гърдите ръце*...

В рус. език: Утром сходил к Н., чтобы обсудить *кое-какие* вопросы. ... На *обратном пути* я заметил *фигуру того самого незнакомца, который ранее* привлек мое внимание своей *странной одеждой*: он был в длинном почти *до пяток* темно-сером помятом пальто и черной шляпе. *Человек* оставался *все так же* неподвижным, слегка склонившись через *перила моста*, как будто ожидая появления *чего-то*. Я прошел дальше. Но не отойдя и сотни шагов, не выдержал, повернулся. *Странная фигура*, уже выпрямившись, была на *том же* месте, слегка сгорбленной, навевающей грусть, а в *прижатых к груди руках чернела шляпа*...

В най-общ план семантичното съдържание на категорията *определеност-неопределеност* представя инвариантно единство, обединение, на категориални признаци (семантични константи), противоположни по значение и функции и изразявани чрез определени езикови средства.³

³ Съществуват още най-малко две други разбираня за дадената категория: (1) противопоставеност: „определеност“ („детерминация“) – „неопределеност“ („индетерминация“), където „в единството на опозитивните отношения определеността съществува на фона на неопределеността, която може да бъде маркирана или немаркирана. Маркираната неопределеност се свързва с употребата на неопределителен член, а немаркираната е присъща на нечленуваната форма, която може да приемем за нулев неопределителен член“: *човек/0 – един човек*“ [7, с. 274; 260-265 и др.]; (2) противопоставеност: „определеност – нулева определеност – неопределеност“, където неопределеността е маркирана чрез лексемата *един*. „... до XX в. определителният член е влизал в двучленна парадигма – с нулев член, а след появата на неопределителния член *един* става член на тричленна парадигма, в която опозицията *един – нулев член* все още не е напълно установена в някои контексти“ [23, с. 52; 22, с. 98–114].

Това означава, че категорията „определеност-неопределеност“ като езиково явление е не просто „морфологически изразена определеност“, противопоставена на всичко, което не е такава определеност (т.е. „нулева определеност“, „нулева неопределеност“, наличие на „неопределителен член“ и др.). В основата на категорията стои представата именно за опозиция на две равнопоставени понятия: „*определеност, изразена с езикови средства*“ – „*неопределеност, изразена с езикови средства*“. При такова разбиране категорията „определеност-неопределеност“ е единство на две противоположни значения, структурно представени от опозицията на два реда форми – основни и допълнителни (периферни) езикови единици, служещи за изразяване на съответните значения. Двучленният характер на категорията предполага изучаването на двата противочлена в условията на техните системни отношения (принадлежност към езиково ниво, обусловеност, вариантност, ограничения за реализацията и др.).

На базата на даденостите в сравняваните езици може да бъде представена предварителна *обобщена структура* на функционално-семантичната (граматичната) категория „определеност-неопределеност“, която да служи за изходна основа на съпоставителния анализ. На нейния фон отчетливо изпъкват местата на същностните прилики и различия на съответните частноезикови структури.

1. *В семантичен план* категорията се основава на възможността на имената да изразяват две системно противопоставени значения – за *определеност* и за *неопределеност*. Обобщеното, *инвариантното*, семантично съдържание е представително за *категорията* „определеност-неопределеност“.

Значението за *определеност* е свързано с функцията за изразяване на *конкретизираща, индивидуализираща насоченост* към дадено явление от действителността чрез

информация за нейна известност, познатост или вътрешна семантична характеристика (уникалност).

Значението за **неопределеност** съобщава за неконкретно, неуточнено или несъществуващо за вниманието явление от действителността.

Всяко от тези значения може да има по-частни конкретизации в условията на контекста.

2. *Езиковите средства* за изразяване на тези значения са многообразни и, като правило, *специфични* за всяко от тях. Най-често срещани са: а) езиковите *единици от нивото на думата* – лексеми (словоформи), включващи в строежа си специализирани морфеми; б) *местоименни думи или думи*, принадлежащи към друга част на речта, с отслабено лексикално значение; в) *лексикални значения или техни съдържателни елементи*; г) *синтактични позиции*, обуславящи или благоприятстващи проявата на дадено категориално значение или негов вариант, нюанс; д) *устойчиви единици* (словосъчетания, изрази), способни да изразят в определени условия значение за определеност или неопределеност, и др.

3. В единството на противопоставените значения за определеност и неопределеност и редовете от форми за тяхното езиково изразяване се разкрива *полевата структура* на категория **определеност-неопределеност** (срв. категориите „род“, „одушевеност-неодушевеност“, „степени на сравнение“ при имената и др.).

Всяко от двете значения със своите средства за изразяване представя съответно *подполе* (микрополе) със своя вътрешна структура, включваща *ядрена част* и *периферия*. Между ядрото и периферията не винаги има ясна граница, но тяхната специфика е в това, че ядрената част задължително включва основните значения и средства, а към периферията се отнасят допълнителните значения и средства, които са съпътстващи и изцяло контекстуално обусловени.

4. За всеки един от съпоставяните езици е характерна *своя специфична структура* на категорията определеност-неопределеност, която е обект на анализа. Когато в някой от езиците липсва пълно описание на категориалната структура, наличието на обобщено изходно начало става необходимо за изясняване на причините за такова отсъствие, както и за съпоставителния анализ като цяло. Това позволява по-пълно проследяване на езиковите факти в хода на самия анализ и по-детайлно разкриване на приликите и различията между съпоставяните езици.

За по-голяма нагледност тук ще представим, макар и в по-общ вид – в таблица, структурата на категорията *определеност-неопределеност* в българския език, като възможна изходна основа на конкретен съпоставителен анализ.

Категорията *определеност-неопределеност* в българския език

Определеност	Неопределеност
<p>I. Значение: Конкретна, индивидуализираща съсредоточеност върху даден обект от действителността (съществуване, предмет, признак, процесуален признак, количество или поредно място в множеството) чрез информация за неговата известност, познатост или вътрешна, природна характерност.</p> <p><i>Допълнителни значения:</i> 1. Значение за „количествена определеност“: <i>Войниците от нашия взвод победиха в състезанието</i> (= „всичките</p>	<p>I. Значение: Неконкретно, неуточнено, непознато или несъществуващо за вниманието явление от действителността (съществуване или предмет, признак, процесуален признак, количество или поредност на нещо).</p> <p><i>Допълнителни смислови отсенки:</i> Подчертаване, засилване на неопределеността; възможно е едновременно добавяне на</p>

войници“). Срв.: *Войници от нашия взвод победиха в състезанието* (т.е. „част от войниците“).

2. „Генерализиращо“ (обобщаващо) значение: *Кравата е чифтокопитно животно. Комарът е насекомо.*

II. Основни начини и средства за изразяване:

Постпозиционна членна морфема: **-ът/-ят (-а/-я), -та, -то, -те**

Членувани форми на имена (*конят, книгата, морето, нашите деца*)

III. Неосновни (допълнителни, контекстуални) средства:

1. Показателните местоимения (*този, тоя, тази, онзи, ония, такъв, такива* и др.).

2. Притежателните местоимения (*мой, твой, свой, нейна, наш, ваши, техни* и др.) и техните кратки форми (*ми, ти, му, си, ѝ, ни, ви, им*); лично-притежателните прилагателни (*бащин, майчин, вуйчов*). Те показват, че обектът на говоренето е известен, индивидуализиран „по/поради принадлежността си“.

3. Някои прилагателни имена и причастия (винаги членувани): *самия(т), същия(т), посочената, споменатите* и др.

4. Елементи от вътрешното семантично съдържание, които осигуряват лексикалната определеност (маркирана с определен член или не) на думите:

някаква емоционално-експресивна отсянка – на пренебрежителност, неприязън, презрение и др.: *Не искам да си имам работа с **някакъв си** нехранимайко и голтак. Пълнят главите на учениците с **разни** глупости* („някакви“, „различни“).

II. Основни начини и средства за изразяване:

(Няма морфологично изразяване) Неопределителните местоимения: *някой, някакъв, еди-коя, коя да е, цо-годе, какъвто и да е, еди-колко* и др.

III. Неосновни (допълнителни, контекстуални) средства:

1. Формите на числителното *един (един, една, едно, едни)*, които в конкретен текст изразяват неопределеност: *Една съседка ми каза.*

2. Думи, които в условията на контекста придобиват местоименно значение за неопределеност (*определен успех, всякакви щуротии, разни глупости* и др.)

3. Частицата **си**, която служи за допълнително усилване на неопределеността и придаване на емоционално-експресивни отсенки (*някакъв си, еди-каква си, еди-колко си* и др.).

4. Други контекстуално обусловени средства (устойчиви съчетания, синтактични позиции и др.).

собствени лични и нелични имена, имена на географски обекти, литературни произведения и др. 5. Други езикови средства (устойчиви съчетания, синтактични позиции и др.), които се реализират в текста или в условията на контекста.	
---	--

1. Значението *определеност* и начините за неговотоизразяване в българския и руския език.

1.1. Същност и специфика на значението за *определеност*.

Семантичната същност (едновременно и специфика) на *определеността* се състои в способността на езиковите единици да изразяват конкретна, индивидуализираща съсредоточеност върху даден обект от действителността (същество, предмет, признак, процесуален признак, количество или поредно място в множеството) чрез информация за неговата известност, познатост или вътрешна, природна характерност. Например: „Слънцето бе заседнало зад сините далечни планини на запад. Там се губеше вече последния кървав багрец... Вечерният здрач бавно и неусетно потъмня. В небесата една след друга затрепкаха светли звездици“ (Ел. Пелин).

Значението за *индивидуализираща* насоченост (или „индивидуална определеност“) е основно и най-често срещано в речевата практика. Освен него в българското езикознание се обособява и по-частно значение – за „*количествена определеност*“, т.е. количествена изчерпаност на обектите от някое множество, срв. например: „*Войници от поделението помогнаха при гасенето на пожара*“ – „*Войници-те от поделението помогнаха при гасенето на пожара*“ (членуваната форма означава „всичките войници“). Най-разпространено е становището, че двете значения

съставят съдържанието на понятието „граматическа категория определеност“ [8, с. 116].

Наред с посочените значения за индивидуална определеност и за количествена определеност, членуваните форми в българския език се свързват с още една функция, наречена „**генерализираща**“ (**обобщаваща**). „В такива случаи членуваното име не означава точно определен, известен обект, а целия род, т.е. всички обекти, които се мислят в обема на означеното с името понятие“ [8, с. 117]. Например: *Конят от векове е вече домашно животно; Върбата обича влажните места; Днес е ден на детето; Комарите хапят и през деня.*

Някои особености на значенията, изразявани чрез членуване на имената, ще бъдат разгледани и по-долу.

Както вече беше споменато, в руския език определеността функционално и семантично е представена в речта чрез различни формални средства, тъй като не съществува морфологично изразяване на *определеност*. Това привлича вниманието както към формирането на самото значение, така и към начините за неговото изразяване, на фона на даденостите в българския език. Например:

Усмивката постепенно слезе от лицето му. – Улыбка постепенно угасла на его лице. Двамата пострадали бяха откарани в болницата. – Обоих пострадавших отвезли в больницу. Ти ходил ли си в тяхната къща? – Ты бывал в их доме?

Днес моят кон / конят ми победи. – Сегодня моя лошадь победила.

Като видя тортата, очите му светнаха. – Как только увидел торт, у него заискрились глаза.

В съвременния български книжовен език маркираното значение за *определеност* е станало характерно за системата с широтата на обхвата и разпространеността си и с ярката си морфологична изразеност. Това единство на значение и форми за изразяване и представя *централната, ядрената част* на разглежданата категория.

1.2. Начини и средства за изразяване на *определеност*.

1.2.1. Членуването на думите – основен начин за изразяване на *определеност* в съвременния български език.

Специфичните за българския език членувани форми се образуват с помощта на „определителен член“ – специални морфемии от постфиксален тип, които се присъединяват към формите за род и число: за мъжки род – пълния член **-ът/-ят** (*дъб-ът, кон-ят*) или краткия член **-ъ** (правоп. **-а/-я**: *дъб-а, кон-я*), за женски род – **-та** (*книга-та, градина-та*), за среден род – **-то** (*село-то, чело-то*), за мн. число – **-те** (в определени случаи **-та**) (*дъбове-те, коне-те, села-та*)⁴.

В изпълнение на своето предназначение образуваните по такъв начин форми са получили широка употреба. В българския език могат да се членуват съществителните (виж примерите по-горе), прилагателните (*добри-ят/-я, добра-та, добро-то, добри-те*) и числителните (*едини-ят/-я, двама-та, две-те, седем-те; първа-та*) имена, пълните форми на притежателните (*мо-ят/-я, моя-та, негово-то, наши-те*) и възвратно-притежателните (*сво-ят/-я, своя-та, свое-то, свои-те*) местоимения и причастията (*звучащи-ят/-я, звучаща-та, звучащо-то, звучащи-те*), а само в членна форма (с редки изключения) се употребява обобщителното местоимение за количество (*всичкия(т), всичката, всичкото/всичко, всичките/всички*).

⁴ Определителният член в съвременния български книжовен език произлиза от старото показателно анафорично местоимение **тъ, та, то** в слаба позиция, тоест когато е стояло след думата, към която се е отнасяло, или на второ място в именна група, например: **чловѣкъ тъ** > човекът, **жена та** > жената, **чедо то** > чедото; **добрын тъ чловѣкъ** > добрият човек и т.п.

В някои български народни говори се срещат и други членни морфемии, произлезли от други показателни местоимения в старобългарския език: **оNъ, оNa, оNo; овъ, ова, ово; съ, сн, се** [8, с.117].

Членуваните форми се образуват и употребяват при определени морфологично-фонетични и синтактични условия и по определени правила. Тези правила са добре представени в българските граматични трудове⁵, затова тук ще се обръщаме към тях само в отделни случаи. Една от специфичните особености при това е способността членно изразената определеност да се пренася върху думи от различни части на речта според тяхната позиция и роля в изречението, срв. например: *Романът е съвременен и интересен* – *Съвременният роман е интересен* – *Българският съвременен роман е интересен* – *Четох интересния съвременен български роман*.

Определеност може да бъде изразявана в българския език и по други начини: чрез някои видове местоименни думи (техни форми) или лексикални единици в процес на прономинализация, чрез лексикалното значение на някои думи, чрез словоредата, интонацията и др. Но те са *периферни* от гледна точка на категориалната структура. В съвременния руския език при отсъствието на морфологично изразяване⁶ значението за *определеност* се представя в условията на контекста от различни синтактично организирани езикови единици. Повече светлина по този въпрос дава по-детайлното изучаване ролята на контекста и неговите елементи (виж по-долу 1.2.2.; 1.3.1.).

За илюстрация може да сравним начините и средствата за изразяване на разглежданото значение в текст на български и неговия превод на руски език:

⁵ За образуването и употребата на членуваните форми виж подробно: [1; 2; 27; 28; 13; 14; 8, с. 118 и следв.; 22 и др.]

⁶ В руския език известно сходство с българските членувани форми имат диалектните (северноруски) форми от типа *хозяин-от, деревня-та*, а също съчетанията на съществителното с неизменяемата частица *-то* (*хозяин-то, деревня-то*). Но в руския език подобни образувания не са се превърнали в редовни граматични форми, изразяващи значението за определеност [18, с.150].

„Есените, макар и студени, ме привличаха тук, защото тогава най-осезателно чувствувах природата до всяка става на тялото. Снеговете вече се бяха настанили върху планинските масиви и оттам над цялото поле идееше студено дихание на зимата... Привечер, наситен и измръзнал, тръгвах към селото, одимено с пушека на своите комини. Минавах по тясна пътека, осяяна тук-там с утаени локвички, и преди да изляза на асфалтирания път, прегазвах брода на малка река, където обикновено измивах ботушите си“ (Й. Радичков).

„Осенняя пора, хотя и холодная, притягивала меня сюда, ибо только тогда я осязательнее всего ощущал природу каждой косточкой своего тела. Снега уже прочно установились на вершинах горных массивов, и оттуда над всем полем разносилось холодное дыхание зимы... К вечеру, исполненный впечатлений и промерзший, я отправлялся к селу, окутанному дымом своих печных труб. Шел я узкой тропинкой, усеянной кое-где небольшими полупрозрачными лужицами, и, перед тем как выйти на асфальтированную дорогу, переходил вброд маленькую речку, где обычно смывал грязь с сапог.“

Анализът на преводните еквиваленти е един от начините за първоначално разкриване на характера и ролята на езиковите средства за изразяване на определеност в сравняваните езици.

1.2.2. Допълнителни (контекстуални, периферни) начини и средства за изразяването на определеност.

В българския език морфологичната форма, образувана с помощта на специална морфема – определителен член, може самостоятелно да реализира своята функция, например: *„Учителят получи награда по случай празника“*. Заедно с това в много от случаите изразяването на определеност намира подкрепа или допълнително уточнение в лицето на различни езикови единици, целенасочено включени в контекста на изказването (*Нашият/техният учител; учителят ни/им; по случай националния празник и др. под.*). Такива са някои видове местоименни думи (техни форми) или други лексикални единици, отделни значения на

думи, синтактичната позиция (роля) в изречението, интонацията и др. Понякога в ситуацията на речта контекстуалните средства заменят, поемат изцяло функцията на членуваните форми, срв.: *Къщата се продава, макар и да е малко старичка.* – „*Тя си беше хубава, тази къща, без да я стягат особено*“ (А. Дончев).

За да бъде по-пълно изучаването на определеността в българския и руския език е необходимо да бъдат представени малко по-подробно спомагателните, периферните начини и средства при изразяването на определеност. Достатъчно пълно описание на тези средства в българския език е дадено в цитираната книга на Иван Куцаров [16, с. 166–167]. Фрагменти от материала в книгата са частично използвани при нашия сравнителен анализ.

(1). *Показателните местоимения* са едни от типичните допълнителни (периферни) средства за изразяване на определеност в българския език.⁷ Това са местоименията: а) за близки лица и предмети: *този (тоз)/тоя, тази (таз)/тая, това (туй), тези (тез)/тия*; б) за по-отдалечени лица и предмети: *онзи/оня, онази (оназ)/оня, онова (онуй), онези (онез)/оня*; в) за посочване на признаци: *такъв, такава, такова, такова* и др.; г) за посочване на число и количество: *толкова (толкоз)*. Срв. например: *Имало едно време един дядо. Дядото [Този дядо] бил много стар. Тук е началото на духовната общност [на оная духовна общност] между неколцина млади хора, с която те се гордеят днес. В случаите [В такива случаи / В онези случаи], когато съм сам, вечерям у дома. Десетте [Тези десет] милиона се изгубиха!*

⁷ Както отбелязва Светомир Иванчев, „от многофункционалността и полисемантичността на определителния член и показателното местоимение в съвременния български език следва да се очаква, че в определени случаи те са взаимозаменяеми, че между тях съществува сложна конкуренция“ [13, с. 184–205]. Цитира се по 16, с. 166.

В руския език същото общо значение за посочване на предмети, техни качества и признаци или количество имат местоимения под названиее „Указательные местоимения“: *этот (эта, это, эти), тот (та, то, те), такой (такая, такое, такие) / таков (такова, таково, таковы); столько; оstar. экий, этакий; сей, оный*. В условията на контекста такива местоимения поемат върху себе си функцията да изразят определеността на споменатия предмет (лице, качество или количество). Сrv. *Такава е съдбата на този град. – Такова судьба этого города. Радостта, която ни донесе тази среща, помним и до днес. – Радость, которую принесла нам эта встреча, мы помним и по сей день*.

(2). Със своя специфика се отличават **притежателните местоимения**, които участват в изразяването на определеност: *мой (-я, -е, -и), твой (-я, -е, -и), негов (-а, -о, -и), неин (-а, -о, -и), наш (-а, -е, -и), ваш (-а, -е, -и), техен (тяхна, тяхно, техни), свой (-я, -е, -и)*, както и кратките форми на тези местоимения *ми, ти, му, ѝ, ни, ви, им, си*. Изразяването от тях отношение на принадлежност е към обект, за който е известно кому принадлежи. Поради това си свойство притежателните местоимения се употребяват предимно членувани, а кратките им форми (неизменяеми) често съпровождат членуването название на предмета, който е посочен като известен, индивидуализиран. Например: *Днес конят ми победи. Днес моят кон победи*. Още примери: „*И техните очи, и нашите очи сякаш сънуваха*“ (И. Петров). „*Зная своето място / във живота / и напразно / няма да се дам*“ (Н. Вапцаров). „*Какво сте се хванали тука за моите пари!*“ (Н. Хайтов). „*Жена ми отхвърли чаршафа и седна*“ (И. Петров).

Личните **притежателни прилагателни** (*бащин, майчин, вуйчов*) също показват, че обектът на говоренето е известен, индивидуализиран „по/поради принадлежността

си“. Срв.: *Да се завърнеш в своя бащин дом. – Да се завърнеш в бащината (си) къща.*

Подобно на българския език руските притежателни местоимения („притяжательные местоимения“) *мой (моя, мое, мои), твой, наш, ваш, свой*, както и неизменяемите *его, ее, их* (вот **его** дом, вижу **его** дом, обрадоваться **его** дому) играят важна роля в изразяването на определеност. Тези местоимения преди всичко изразяват принадлежност на нещо някому: на говорещия, на слушащия или на този, за когото (на това, за което) се говори. Така те със значението си показват, че обектът на говоренето е известен („индивидуализиран по/поради принадлежността си“), което ги прави функционално близки до думите или формите за изразяване на определеност. Например: **Моя** лошадь победила. Я знаю и помню **свой** род и Родину **свою**. Ты бывал в **их** доме?

С такова наслагване се характеризира и ролята на руските притежателни прилагателни *мамин, папин, отчий* и др., при които значението за принадлежност и функцията за изразяване на определеност взаимодействат: *Вдали уже стал виден мой отчий дом.*

(3). Като периферни изразители на определеност могат да служат някои **прилагателни имена, причастия или числителни**. В тази си функция такива думи се употребяват винаги членувани: *самия(т), самата, самото, самите; същия(т), посочения(т), споменатия(т)* и др. В условията на контекста те губят собствената си семантика и назовават определени, известни (вече споменати) обекти. Например: *в **дадения** случай (= в този случай); За това говори **самият** директор. Направено беше последно предупреждение на **горепосочения** ученик. Хванаха крадеца, **същият** веднага си призна и за други свои кражби. **Споменатият** артист е известен и с ролите си в киното. „А после **самият** падишах ходеше преоблечен из Цариград“*

(А. Дончев). “С прискърбие се виждам принуден да Ви пиша **настоящето** си писмо...” (К. Величков).

Такива думи с променена функция, означаващи вече споменато лице или предмет, има и в руския език. Включени в съответния текст, те участват в изразяването на определеност. Например: *Данный вопрос (= этот вопрос) мы уже решили, перейдем к следующему. Вышеупомянутый инженер до сих пор не имел нарушений. Тот самый твой приятель, один раз уже продал тебя. Сам распорядился (т.е. высший начальник). Он **обеим** объяснился в любви.*

В руския език числителното *оба* (ж.р. *обе*) поначало е свързано с изразяването на количествена определеност, но в контекста най-често се проявява именно съдържателната отсянка за определеност (известност, конкретност). Показателно е това, че в преводните еквиваленти на български език винаги присъства определителен член. Например: *Я встретил на улице двоих, **оба** были пьяными (= „и тот, и другой“; бълг. „и двамата“). У нее было трое детей – сын и две дочери. **Обеих** дочерей она рано выдала замуж. Я под этим текстом **обеими** руками подписался бы. А ты уж там гляди в оба! (бълг. „А ти да си отваряш очите!“).*

(4). Особен вид периферно изразяване на определеност е целенасоченото актуализиране на определени **елементи от вътрешното семантично съдържание** на думите, което води до формиране на значението за индивидуалност (познатост, известност) на назования обект. Процесът на формиране на определеността е с различна сложност при различните обекти, тъй като самият вътрешен строеж на всяка от думите има своя специфика, а върху него може да има влияние и външният контекст.

Този тип периферно изразяване на определеност (наричан от някои автори *лексикална определеност* – Ив. Куцаров [16, с. 168]) обхваща различни категории имена: собствени и фамилни имена на лица (*Николай, Мария, Вазов,*

Яворов), прозвища и прякори (*Казака, Батето, Ментата*), индивидуални имена на същества (*Арап, Вихър, Белчо*), имена на географски обекти (*Венера, Екватора, Китай, Алпите, Пирин, Марица*), наименования на печатни и литературни произведения („Труд“, „Жетварят“, „Война и мир“) и др. Поради особеността си характер някои названия не се членуват, други, напротив, се употребяват само членувани или се членуват при наличие на „вътрешна“ смислова особеност (виж по-подробно в следващия пункт и в дял 1.3.).

Например: *Елена се обърна без да каже нещо, само го изгледа остро. Калмука дремеше в ъгъла на кръчмата. Угаснаха и последните лъчи на слънцето. Това са две обиколки на Земята по екватора. Главата на държавата пристигна на официално посещение. „Аз гледах профила ѝ, открит на звездното небе...“* (И. Петров). *Новият рояк заедно с майката литна към близките дървета.*

В руския език изразяването на определеност в подобни случаи е съсредоточено изключително върху така наречения вътрешен контекст. Външният контекст играе спомагателна, допълваща роля, подкрепяща е и ролята на позицията на съответната дума в строежа на изречението. В това отношение руският и българският език си приличат, а специфични разлики се разкриват само когато в българския език е налице членуване.

Например: *Вдруг на площадке заявился Костя Усач* (В прозвището се крие „Костя с огромните/засуканите и т.н. мустаци“ или противоположно, иронично – „Костя голобрадия, който не може да има брада и мустаци“) – в превод: *Изведнъж на площадката се появи Костя Мустака* (членуваната форма е обвързана с номинацията чрез прякор по характерен признак). По подобен начин още: *Колю Гуцера, Иванчо Йотата, Стоян Брадата* и др.

5. Елементи от вътрешната семантична структура играят важна роля *и при някои видове нарицателни имена*: наименования на части на тялото и въобще на нещо цяло,

което се състои от определени части (*сърце, глава; мотор, колело; врата, покрив*), наименования по родство (*майка, баща, дядо, баба*) и др. Те могат да бъдат лесно, дори в минимален контекст, възприемани като нещо определено (познато, известно) или да развият различни вторични значения, поради което по-често да се употребяват в членувана форма: *Като видя тортата, очите му светнаха. Майка ми пристигна! Вече ремонтират покрива. Главата на държавата пристигна на официално посещение. „Аз гледах профила ѝ, откроен на звездното небе...“* (И. Петров)

Както е видно, определеността е системно езиково явление, което намира място както още при пряката номинация на предметите и явленията от действителността, така и в речта при извеждането на преден план на най-дълбоките същностни характеристики, скрити в някои названия. В много случаи сложният характер на изразяването на определеност изисква да бъдат използвани множество и най-различни допълнителни средства, организацията на които може да бъде осъществена само или основно в условията на контекста.

1.3. Ролята на контекста при изразяването на определеност.

1.3.1. Контекстът и членуването.

Членуването на съответните имена има за цел да ги маркира като носители на *определеност*. Но тази функция на членуваните форми не е напълно автономна, тъй като в много от случаите се реализира в условията на предварителна (познание за нещата) или актуална (в конкретния текст) обусловеност. Например:

„Докторе, четете ли вестника? Херцеговското въстание как отива?“ (Ив. Вазов). Контекстът е въвеждащ, свързан с широка информираност на говорещите; ако единият от събеседниците няма нужната информация, комуникацията по темата не може да продължи.

В следващия пример контекстът като цяло и неговите отделни части информират за добре познати предмети и явления, което позволява по-лек подход към организиране и изразяване на тяхната конкретна индивидуализация, определеност:

*„Ходех често да рисувам на **това място**, бях свикнал с него, с полето и върбите, с могилите и с планинските масиви, които затваряха тази великолепна панорама, за да дадат простор на небето да простре своята синя бездна и да хвърли неуловими и меки отражения върху природата“ (Й. Радичков).*

Друг пример: в текста на роман или разказ за война може да бъде „предсказана“ употребата на членувани форми в изрази като „**Войната** явно още не беше завършила, **войниците** пак се върнаха в окопите“. „**Атаката** се провали и на **отсрещните** позиции отново се появиха **вражеските** знамена“ (асоциативната връзка между думите *война и войници, окопи, позиции, атака* бързо излиза на преден план дори в минимален контекст).

Сравнението с руския език показва, че в подобен (много близък или също такъв) контекст фактически може да бъде изразено значението за определеност, макар и без специална членна морфема, например (виж също текстовете по-горе): „...а в прижатых к груди руках чернела шляпа.“ „Я часто приходил сюда рисовать и уже привык к этому месту, к полю и вербам, к курганам и горным массивам, закрывающим эту великолепную панораму, чтобы дать простор небу“... „Война, по-видимому, еще не закончилась, солдаты снова вернулись в окопы.“ „Атака сорвалась, и на позициях напротив вновь появились вражеские знамена“.

Значението за определеност в българския език се реализира не само с присъединяването на определителния член. То е част от общото съобщение, съдържащо се в текста, затова и появата му, и окончателното му закрепване се дължат до голяма степен на *контекста*. Информацията, идваща от контекста, е съдържателен елемент, тясно свързан

с характера и спецификата на обектите, извлечен от тяхното вътрешно съдържание и насочен към реализиране на категориалното значение за *определеност*. Сrv.: „*Сутринта съобщиха за срещи с медалистите от олимпиадата. Срещата с победителите в тежката атлетика ще се състои утре в 17 часа в Двореца на културата и спорта*“.

В дадения текст има няколко ситуации с изразена *определеност*. Във всеки отделен случай това става с участието на два фактора: *граматична форма* със *специална* за целта *морфема* (определителен член) и *контекст* (широк, тесен или вътрешен). Ако членуваните форми са добре видими и разбираеми, то факторът *контекст* се нуждае от пояснение. Той е носител на информация, спомагателна, подкрепяща, а понякога и предопределяща значението и формите за *определеност*, а именно: всички думи, тук маркирани с определителен член, в своето номинативно значение съдържат семантичен елемент, който ги свързва със спорт. От общоизвестната информация се разбира, че става дума за спортното събитие „Олимпиада – Париж, 2024“, срещи с победители се правят за популяризиране на спорта и най-често в спортни обекти. Така контекстът, организиран от говорещия, включва най-малко три елемента, които са известни и на слушащия: предварителна информация от общ характер, знания за конкретното събитие и познаване на вътрешната структура (семантичното съдържание) на думите, използвани в текста.

Не е задължително споменатите три елемента да присъстват едновременно в контекста. Главното е в него (или в отделните му части) да има водещи елементи – носители на информация, която да подготви слушащия за създаване на представа за познатост и индивидуализация на предмета. В едни случаи контекстът може да включва въвеждаща част, в която се съдържа предварителна информация (например: *Вечерта ми съобщиха за тежката катастрофа, в която е*

попаднал моят родственик и че той е в болница с опасност за живота). В други случаи може да бъде достатъчна и съдържателно по-ограничена, но по-конкретна или актуална информация за обекта на индивидуализация (например: *Хирурзите бяха се борили за живота на ранения през цялата нощ. На сутринта един от тях излезе да съобщи новината за неговото спасение*). В трети случаи контекстът може да бъде само вътрешен, т.е. да е носител на информация, скрита в смисловото съдържание на думата като номинативна единица, например: *Много исках да стисна ръката на този още уморен от операцията човек*. (Ръката е присъща част на тялото, но тя е и символ на професионални и духовни качества на хирурга: операциите се извършват от хирурзи и често биват сложни и трудни).

Ролята на контекста обикновено се разглежда в общ план, без специално отделяне на някоя от неговите разновидности. В следващия пункт обаче ще се опитаме да покажем (макар и върху ограничен кръг примери) важноста на вътрешното смислово съдържание на думите при формирането на категориалното значение за определеност.

1.3.2. Вътрешният контекст на думите и изразяването на *определеност*.

(1) При названията на структурна част от нещо.

Както беше споменато по-горе, в семантичното съдържание на много думи има компоненти, които априори създават възможност за изразяване на морфологически означено или контекстуално представено значение за определеност, например частите на тялото или на нещо, състоящо се от определени части. Тази възможност е свързана с представата за нещата, изградена върху личния опит на човека и общото му познание за света. Аналогично разсъждение е възможно по отношение на много наименования от действителността: *лъчите на слънце(то)*, *крилото(а) на самолет(а)*, *яката на сако(то)*, *бреговете на*

река(та), перилата на мост(а), прозорецът на стая(та), покривите на къщи(те) и т.н. Асоциативната близост и „познатост“ на нещата в такава близост са предпоставка за изразяване на индивидуална насоченост към тях чрез възможностите на езиковия потенциал – значението за определеност и средствата за неговото изразяване.

Срв. съответно в българския и в руския език:

Краката ме заболяха от ходене. – [У меня] *Ноги* стали болеть от ходьбы.

Лъчите на залязващото слънце [Лъчите на слънцето, което заляваше] заслепяваха *нейните* очи. – *Лучи* заходящего солнца слепили *ее* глаза.

„Делчев отметна *яката* на *горната си дреха* (Д. Талев) – Делчев откинул *воротник [своей] верхней одежды*.

Рахни Чобан бавно тръгна покрай *плетта на саята си* (Й. Йовков). *Рахни Чабан* медлено пошел *вдоль изгоруди своей овчарни*.

Освен членните форми като основното средство за означаване на определеност в българския текст, в двата езика са налице и допълнителни контекстуални средства (местоименни думи и др.), а за руския текст е характерна и употребата на форми на родителен падеж, които с притежателното си значение подкрепят изразяването на определеност.

(2) При собствените (лични и нелични) имена и прозвищата, наименованията на географски обекти, природни образувания, учреждения, печатни издания и др. под.

Освен широко разпространения, основния, начин за изразяване на определеност чрез членуване, в българския език има много случаи, когато *при изразяването на определеност не се употребява определителен член*. Тези случаи са добре описани в посочените по-горе граматични трудове, като заедно с това се разглеждат и редица „изключения“, т.е. ситуации в които е възможно (или нужно,

или предпочитано) използването на членувани форми. При съпоставката на езиците възниква въпросът, кои са *причините* за това явление? Ще разгледаме по-подробно някои от случаите, когато в българския език не се използва определителен член или, обратно, членуването на формите е възможно или необходимо.

Основно общо положение в българския език е, че *съществените собствени имена като правило не се членуват*: а) лични имена на лица (*Борис, Гергана, Младен, Стоян, Яна* и др.); б) презимена, фамилни имена, псевдоними, прякори и прозвища (*Ботев, Раковски, Левски, Яворов, Елин Пелин* и др.); в) индивидуални имена на животни (*Арап, Белчо, Ваклуша, Мечо, Шаро* и др.); г) географски названия (*Австралия, България, Пловдив, Добруджа, Витоша, Дунав, Бели Лом, Марица, Марс* и др.); д) названия на вестници, списания, литературни произведения, издателства, учреждения, организации („Дневник“, „Труд“, „Ехо“, „Земя“, „Война и мир“, „Бесове“, „Тютюн“, „Знание“, „Просвета“, „Зора“ и др.).

Причината за това собствените имена *да не се членуват* се крие преди всичко в семантиката на такива названия: те означават индивидуални понятия, т.е. назовават единствен по рода си обект. От това следва, че назованият със собственото име обект винаги е напълно определен както за говорещия, така и за слушащия (възприемащия) [28, с. 25–26, виж също 26–31]. В руския език, където поначало няма определителен член, определеността се съдържа (подобно на българския) в самото собствено име, в уникалността на обозначеното понятие (срв. *Анна, Олег, Лермонтов, Сибирь, „Бесы“* и т.д.). Може да се предположи, че в посочените еднакви в двата езика условия, членуването на собствените имена в българския език е ненужно дублиране на значението за индивидуалност, съответно излишно е самото членуване на имената.

Въпреки това *много групи собствени имена в българския език се употребяват именно като членувани*. Анализът на тези „изключения“ разкрива допълнителните условия, при които системното свойство за членуване на имената надделява, придавайки допълнителни съдържателни елементи в реализацията на собствените имена. Да разгледаме няколко примера.

- За разлика от изходното си лично име предимно членувани се употребяват умалително-гальовните и ласкателни а) мъжки лични имена, образувани с различни наставки (-а, -ка, -ичка, -е, -ле, -енце, -че), например: *Иван – Ван-ка – Ванка-та, Никола – Кол-е – Коле-то (Кол-енце – Коленце-то), Симеон – Мон-ка – Монка-та, Петко/Пеньо – Пен-а – Пена-та* и др.; б) женски лични имена, образувани с наставките -е, -ле, -че, например: *Ана – Ан-че – Анче-то, Дона – Дон-че – Донче-то (Дон-е -Доне-то), Елена – Лен-че - Ленче-то, Мария -Ми-че – Миче-то* и др.

Както подчертават някои автори [28, с. 27], членуваните имена, носители на емоционално-експресивно значение, могат да се употребяват във всички функции в изречението (*Ванката го събещи. Вчера срещнах Анчето. Дай тази книга на Мичето!*) В същото време нечленуваните умалително-гальовни имена (като *Коле, Монка, Миче* и под.) се употребяват само като обръщения („*Коленце, ела при мен, миличкото ми!*“). С такива функции в изречението се срещат и руските умалително-гальовни имена (*Я видела недавно Леночку. Красавица!; Петенка, иди сюда, дорогой!*). Във всички свои синтактични позиции умалително-гальовните имена в българския и в руския език запазват заложеното в тях индивидуализиращо значение, дори го усилват като добавят отсянка на близка познатост и нежност. Особеността на членуваните форми в българския език е в това, че те кумулират в себе си различните отсенки и така допълнително подчертават изразяваната определеност.

- Прякорите и прозвищата характеризират някои особености на индивида. За разлика от личните имена и фамилиите, които не се членуват, прякорите и прозвищата в българския език се употребяват винаги членувани, например: *Димо Казака*, *Мичо Бейзадето*, *Иванчо Йотата* („йота“ – название на буква), *Петко Шило*, *Стоян Бургазлията*, *Батето*, *Гуцера*, *Гърбушката*, *Калмука*, *Чакала* и др.

Прякорите и прозвищата могат да се употребяват самостоятелно или като приложения към официалните имена. Тъй като произхождат от съществителни нарицателни имена или са субстантивирани прилагателни, причастия и др., те във вътрешното си съдържание са носители на определени семантични елементи, които чрез членуването се извеждат на преден план. Иначе казано, със самото си членуване те още по-ясно (тясно насочено) изразяват индивидуалната определеност на означаваното лице. Такова разсъждение е приложимо и към прозвищните названия в руския език, където обаче индивидуализацията и съответно определеността не са подкрепени от членно изразяване, а остават на нивото на самата номинация, срв.: *Василий Муха*, *Костя Усач / Усатый*, *Мишка Цыган*; *Дылда*, *Кучерявый*, *Чижик* и др.

- Общото правило в българския език, че индивидуалните названия на географски обекти не се членуват, има изключения, които привличат вниманието с причините за членуването на съответните географски названия.
- Названията на много планински масиви или вериги се употребяват членувани (освен когато са обръщения или част от официална система надписи), например: *Алпите*, *Андите*, *Апенините*, *Карпатите*, *Корделиерите*, *Пиренеите*, *Хималаите* и др. Обяснението за това е в произхода на някои от тях: в езика, от който са заети, те са членувани. За други членувани названия обяснението

може да се търси в аналогията с посочените широко известни заемки, но не се изключва и връзката им с представителната форма на множествено число: *Родопите, Татри-те, Бакаджици-те, Кривини-те, Кукли-те, Побити-те камъни, Седем-те рилски езера, Чудни-те мостове* (от една страна номинация на обект със сложен и/или уникален строеж, от друга страна – спецификата на по-рядкото именуване с формата на множествено число). В руския език, при отсъствието на членуване, в сила е индивидуализиращата функция на собственото име на обекта (*Альпы, Гималаи, Родопы, Татры, Семь рильских озер* и др.).

- Географските названия, които имат обобщително значение за място се употребяват винаги членувани: *Лудогорието* (срв. тур. *Дели орман – Луда(та) гора*), *Средногорието*, *Поволжието*, *Прикарпатието* и др. За сравнение в руския език: *Заречье, Междуречье, Заволжье, Приднепровье, Приморье, Зауралье, Заполярье* и др. Обикновеното (потенциалното) производно нарицателно съществително име целенасочено се пренася в терминологичната сфера, като едновременно се превръща в собствено, индивидуално име на географски обект. Членната форма в българския език придава окончателно завършен вид на този процес.
- Подобен процес на преминаване на съществителни нарицателни в съществителни собствени е често срещано явление (*бара – Барата вратца – Вратцата, локви – Локвите*), но във всеки отделен случай той има и своята специфика. Например названията на исторически събития или епохи: *Възраждането, Ренесанса, Освобождението, Съединението, Покръстването* и др. В българския език нарицателното отглаголно съществително свободно преминава в собствено име и се утвърждава в терминологичната сфера поради яркия

характер на историческото събитие. От своя страна членуването на името подсилва и утвърждава индивидуалността и значимостта на назованото събитие или период. В руския език отсъствието на членна форма не рядко функционално се компенсира чрез контекстуални средства. Например:

„Проторенесанс тесно свързан со средновековъем, собственно и появился в Позднем средновековье с византийскими, романскими и готическими традициями, этот период явился предтечей Возрождения“ (Яндекс ру).

- В някои случаи членуването на собственото име название на географски обект е продиктувано от конкретната ситуация или от по-стесненото разбиране за назования предмет. Това проличава при сравнението на две примерни съобщения (изказвания) и техния контекст. *Искър е най-голямата река в България, която тече от юг на север. – Вчера бяхме на Искъра да се къпем; Дунав е една от най-големите европейски реки. – Казаха, че Дунавът е придошел.* При неутрална употреба собствените географски имена не са членувани. Членуване на същите имена обаче се среща често, когато участниците в разговора познават твърде добре обекта, имат чувство за близост, традиционна присъщност, регионална особеност. Още един характерен пример: в Североизточна България има две реки – Бели Лом и Черни Лом. Всяка от тях е толкова близка (така да се каже „родна“) за местното население, че хората постоянно употребяват названието без определението и членуват името, подразбирайки „своя“ Лом; *„Ходих на Лома да се къпя“; „В неделя бях надолу по Лома да стрелям патици“* и др. под.

Подобен вътрешен контекст (представа или мислене за обекта) съществува и в руския език, като намира израз в различни средства (контекстуални, интонационни),

например: *наш, родной, дорогой, милый сердцу, „Тихий Дон“* и др.

(3) При съществителните собствени имена названия на литературни произведения.

По отношение на членуването в българския език се срещат два вида заглавия на литературни произведения: а) нечленувани названия („*Земя*“, „*Тютюн*“, „*Хоро*“, *Диви разкази*“, „*Страх*“, „*Вълци и овце*“, „*Бесове*“, „*Майка*“, „*Паметник*“ и др.), съответстващи на общото, по-широкото положение, съгласно което собствените имена като правило не се членуват, и б) членувани названия („*Клетниците*“, „*Под игото*“, „*Крадецът на праскови*“, „*Козият рог*“, „*Ветрената мелница*“, „*Козелът*“, „*Лудата*“ и др.).

Прието е да се счита, че авторът решава, да има или да няма членна форма в заглавието. В двата случая заглавието съдържа насока към главното, но съдейки по текста на произведението, може да се предположи, че посредством членната форма авторът предварително насочва вниманието, актуализира и прави по-конкретна назованата същина (същество, предмет, събитие, психологически или социален проблем). Така авторът подготвя и приобщава читателя и към по-дълбокото вътрешно съдържание на текста.

Към необходимост от по-широк анализ в тази посока насочва дори самото сравняване на заглавията на дадено произведение в българския и руския език, например произведения на Емилиян Станев, от една страна: „*Орли*“ – „*Орлы*“, „*Несполука*“ – „*Неудача*“, „*Гарвани*“ – „*Вороны*“, от друга страна: „*Козелът*“ – „*Козел*“, „*Крадецът на праскови*“ – „*Похититель персиков*“, „*Смъртта на една птица*“ – „*Смерть птицы*“.

В разгледаните дотук примери ясно проличава ролята на различните видове контекст при подготовката и реализацията на значението за определеност. Видно е, че той се явява важно условие за граматичното (по-широко – езиковото)

изразяване на определеност. Маркирането чрез специални средства (морфологични, лексикални, интонационни) е финалната част на този процес, намиращ своята реализация в речта (текста).

Към важните езикови фактори, създаващи условия за проява или за ограничаване на определеност може да бъде отбелязана още синтактичната позиция на думата.

1.4. Ролята на синтактичната позиция на думата при изразяването на определеност.

В българската граматична литература определеността често се свързва тясно с условията на тяхното съчетаване и взаимодействие.⁸ Във връзка с това дори се смята, че „членуването на съществителните имена в зависимост от синтактичната им служба в изречението по начало трябва да се разглежда в синтаксиса“ [8, с. 128].

Без да отричаме връзката между определеността и синтактичните позиции, които думите могат да заемат в изречението, трябва да отбележим, че подробното изучаване на такава връзка би усложнило ненужно съпоставителния анализ, тъй като с навлизането в сферата на синтактичните отношения ще се получи отклонение към изразяване въобще на различните граматични значения чрез едни или други езикови средства. Тук ще се ограничим само с няколко примера, в които добре се очертават приликите и различията на българския и руския език в изразяването на определеност.

1.4.1. Съществителното име в *ролята на подлог* в българския език може да бъде членувано или нечленувано: „Изпитът се свърши благополучно преди няколко дена“ (Ел. Пелин); „Ноцта наново разпалваше любовта им“ (Ем. Станев); „В суматохата изпищя жена“ (Ем. Станев);

⁸ Ролята на синтактичните средства при изразяването на определеност (и неопределеност) се разглежда в много трудове на български автори, изучаващи същността и особеностите на тази категория [11; 12; 26; 28; 7, с. 260–284; 22, с. 98–114; 17, с. 105–113 и др.].

„*Трактори забумтяха и почнаха да обръщат земята*“ (Й. Радичков). Нечленуваните съществителни участват в съобщението, като назовават субекта на действието с понятийното, номинативното си значение (срв. *трактори*, не *багери*, *булдозери* и др.). Членуваните форми встъпват в ролята си на субект с конкретизирано значение, отнесено към вече познат, известен елемент от действителността (с повече или по-малко изразена подкрепа от контекста, срв.: „свърши преди няколко дена“; „наново разпалваше“). В руския език, при отсъствието на членуване, определеността се базира главно върху подкрепата от страна на позицията на подлог и „подказаното“ от контекста: *Экзамен закончился благополучно несколько дней тому назад; Ночь заново распяляла их любовь.*

Значението за определеност, функционално включено в подлога, може в рамките на отношения *подлог – сказуемо* да бъде подкрепяно от различни по-частни синтактико-семантични отношения, които подготвят, правят по-предсказуема, определеността.

(1). Членува се съществителното име, когато назовава извършителя на действието ***при спомагателния глагол съм*** (различни негови форми) ***и му се приписва белег, качество или свойство***. Например: *Зимата е студена* (Невъзможно: *Зима е студена*). При формата на сегашно време на глагола е логично да се мисли: а) зимата (като сезон) е студена, а лятото – горещо; б) зимата сега (тази зима) е студена. Членната форма подкрепя по-скоро второто съждение и отдалечава първото (възможни са и топли зими); за по-ясна определеност обикновено е нужен по-широк контекст, например: *Зимата [винаги / тази година] е студена.*

В руския език ситуацията е подобна, но има своя специфика. Формата за сегашно време на глагола (*есть*) е потенциална. В същото време има два начина за „скрито“ (чрез пълна и кратка форма на прилагателното име)

изразяване на глаголното действие: *Зима холодная и Зима холодна*. Пълната форма по-често се свързва с постоянен признак, кратката – с временен, актуален и/или по-силно изразен признак. По-близо до определеността стои изречението *Зима холодна*. Но тъй като изборът пълна форма – кратка форма на прилагателното-сказуемо съдържа в известна степен субективност, отсъствието на членуване в руския език често се компенсира чрез средства на контекста: *Зима нынче холодная; Зима в этом году холодна/холодная* и др.

И в руския, и в българския език формата за минало време на глагола по-ясно изразява връзката между приписвания признак и конкретизацията му в съществителното-подлог: *Зимата беше студена* = *Зима была холодной* (т.е. вече известната нам, познатата, отминалата зима).

Още няколко примера от двата езика: *Кафето е горчиво – Кофе горький; Реката е широка – Река широкая/широка*. „*Нощта е черна и зловеца, / нощта е ледна като смърт*“ (Хр. Смирненски) – *Ночь темна и зловеца, / ночь холодна, как смерть*“. „*Улиците бяха почти пуси*“ – „*Улицы были почти безлюдны*“ (Э. Станев)

(2). Съществителното име в ролята на подлог се членува, когато назовава извършителя на действието **при глагола съм и го определя като видово понятие по отношение на родовото понятие**, означено със съществителното сказуемо. Например: *Кравата е домашно животно. Вълкът е хищник. Дървото е растение*. В такъв тип изречения членуваната форма на съществителното в ролята на подлог означава не определен (известен, познат) предмет, а е носител на *обобщаващо* (генерализиращо) значение, например „всички вълци“, „вълкът като вид животно“. Членуваната форма фиксира именно това значение, като го противопоставя на други подобни значения

(*вълкът* е назован, но *лисицата*, *леопардът* и др. също са хищници), Самото обобщаващо значение е резултат на синтактично изразената опозиция видово понятие – родово понятие.

В руския език по същия начин функцията за изразяване на обобщено видово понятие се гради върху синтактично изразеното съотношение вид – род, като родовото понятие е назовано от сказуемното определение при спомагателния глагол. Срв. *Желязото е метал – Железо [есть / это] металл. Прилепът е бозайник – Летучая мышь – млекопитающее. Земята е планета – Земля [есть] планета.*

(3). В членувана (пълна) форма се употребява съществителното име, когато е в ролята на подлог и назовава глаголното лице *при глаголите изглеждам, показвам се, струвам се, оказвам се*. Например: *Жената изглеждаше уморена. Новият министър се оказа добър специалист. Работата ми се струва интересна. Задачите се оказаха много лесни*. Приписването на субекта качество го прави конкретен (познат, индивидуализиран) благодарение на спецификата на назованото с глагола действие, което изразява насоченост към определен обект в определено време.

В двата езика заедно с позицията на подлог контекстът (който включва посочените глаголи) играе съществена роля в изразяването на определеност. При контекстуална близост разликата между българския и руския език е главно (само) в това, че в българския език така охарактеризираното глаголно лице (субект на действието) е маркирано чрез членуваната форма, срв.: *Днес градът ми се струва навъсен и неприветлив. – Сегодня город кажется мне хмурым и неприветливым. „Но той [старецът] все още изглеждаше жизнен, пъргав и чистичък, както са чистички старчетата, които не пият и не пушат“* (Ем. Станев) – „Но

выглядел он [старичок] все еще бодрым, шустрым, опрятным, как опрятны все непьющие и некурящие старички“ (Э. Станев).

(4). **При глаголите казвам се, наричам се, именувам се** (в 3-то лице) съществителните нарицателни в ролята на подлог са винаги членувани: *Синът ми се казва Виктор. Нарекъл съм кончето си Вихър. Реката ни се именува Пещерна. На нападателя му казват Камата. Още дядото на баща ми се именува Първан.* Членуваната форма на подлога служи да индивидуализира предмета (лицето), а синтактичната конструкция – да го свърже с личното име или прозвище. При индивидуализацията често участват допълнителни контекстуални средства – кратки местоименни форми *ми, си, ни* и др.

В руския език има подобно изразяване на определеност, но без участието на определителен член и в по-различна синтактична конструкция: „Кого/что как зовут“, т.е. „Форма на вин.падеж + форма на глагола (звать, назвать, именовать) + лично име/прозвище в именителен или творителен падеж“, а именно: *[Моего] сына зовут Петр/Петром.* Още няколко примера: *Речку нашу наименовали Вербянка/Вербянкoй. Младшего из трех братьев назвали Виктор(ом). Такую организацию труда в прошлом именовали рабством. Девочку этой женщины зовут Маша, найдите ее.*

1.4.2. Функцията на обръщението в изказването е специфична. Макар и да е обособено и пряко не свързано с изречението, то изпълнява важна задача в него - да привлече вниманието на събеседника, като заедно с това го ангажира, приобщи към някаква идея или действие, тематично определени от говорещия. Само по себе си това вече „задава“ вътрешна смислова натовареност с конкретност, индивидуализация, на назования с обръщението обект: *Учителко любима, целувам ти ръка! Стига си димил с тази цигара, бе*

дядо! „Слизай *мари*, *лудетино*, *ще се утрепеш* – *викна дядо й*“ (Ел. Пелин). „– *Казвай, господин Василев*, *какво да правя? Сполетя ме* *такова и толкова зло.*“ (Н. Хайтов). „– *Татко бе*, *намерил съм една хубава мома в Крчим*, *бива ли да се ожена?*“ (Н. Хайтов).

Особеност на имената в българския език, които са в позицията на обръщение, е в това че тогава те обикновено са в звателна форма (*Петре*, *мъжо*, *гражданино*, *моме*, *земьо*, *Пено*, *разг.*, *Верче* и др.) и не се членуват, срв. *Дръж се*, *земьо*, *шоп те гази!*⁹

Членуват се обаче *умалителните* и *ласкателните* или *други оценъчни названия*, когато са обръщения, както и *субстантивизираните* думи със значение на някакъв конкретен, характерен качествен, количествен или процесуален признак: *Не плачи*, *маминото*, *не плачи*, *рождбата ми!* *Дай да те прегърна!* *Ела*, *татковото*, *ела да видя къде се удари!* *Крайният*, *направи крачка напред.* *Първата редица*, *две крачки напред*, *марш!* *Леко ранените*, *приближете се към автобуса!* Членуваната форма, върху която пада основната функция на изразител на определеността взаимодейства със семантичните елементи, които се съдържат както в обръщението като такова, така и (в много от случаите) във вътрешния строеж на назования предмет или признак.

В руския език няма звателна форма (освен в отделни случаи от типа на *Господи!* *Боже мой!*), но обръщението изпълнява същите индивидуализиращи функции, както и в българския език: *Дедушка*, *колко раз тебе говорила*, *не кури!* *Господи*, *за какви грехи ти меня наказываешь?* *Володя*, *Лена*, *друзья мои!* *Давайте встанем все горой за этой инициативой!* Често в тази си роля те биват подкрепени

⁹ По-подробно за звателната форма в българския език, в това число и за ограниченията на нейното използване [виж 8, с. 112–115].

от едни или други допълнителни (контекстуални) средства. От своя страна думите, които са носители на значение за оценка, имат по-широко разпространение, отколкото тези в българския език, но също изпълняват функцията си на обръщение, съчетано с индивидуализация: *Иди ко мне, родненькая, дай я тебя обниму! Гражданочка, Вы что-то уронили! Дорогой Вовочка, я уже тебя предупреждала, но сейчас повторю. Ой ты поле, полюшко мое! Как я люблю твой простор!*

Така, въпреки някои тънкости в употребата на обръщенията в българския и руския език, разликата между тях се свежда до основната отличителна черта – наличието на членна форма при определен кръг имена в българския език. Към тази специфична особеност може да бъде отбелязана и допълнителната конкретизираща функция на звателната форма.

Разгледаните дотук примери ясно очертават широтата на употребата и изразяването на определеност както в българския, така и в руския език. Използването за тази цел на членувани форми в българския език е значима историческа придобивка и безспорно негово богатство, а също така отличителна черта сред другите близки по произход езици. Заедно с това при сравнителния анализ изпъква фактът, че реалната необходимост от изразяване на определеност се „покрива“, удовлетворява, по различни начини. Контекстът се оказва много важен фактор, като при наличието на специални средства (членуването в българския език) има подготвяща, съпровождаща или закрепваща роля, а при отсъствието на специален маркер за определеността (както е в руския език) поема изцяло функцията за изразяване на определеност.

Противоположното на определеността значение за *неопределеност* също има своя специфика както в съдържателен план, така и в плана на изразяването.

Видимата от пръв поглед прилика между българския и руския език е в това, че в двата езика няма доминиращ морфологичен (както е при определеността в българския език) начин за изразяване на неопределеност. Но наличието на близки по характера си начини и средства в двата езика предизвиква не по-малък интерес при съпоставителното изучаване на факторите, осигуряващи или подпомагащи реализацията на значението за неопределеност.

2. Значението за неопределеност и начините за неговото изразяване в българския и руския език.

2.1. Същност и специфика на значението за неопределеност.

Неопределеността като категориално-граматично явление е противоположна на определеността. Заедно със средствата за неговото изразяване значението за **неопределеност** представя втория (другия равнопоставен) компонент на категориалната опозиция „определеност-неопределеност“. Маркирано чрез различни езикови (лексикално-граматични) единици, то е широко разпространено в реалната реч, както в самостоятелна употреба, така и подкрепено от допълнителни средства в условията на контекста.

Значението за **неопределеност** съобщава за **неконкретно, неуточнено, непознато или несъществуващо за вниманието явление от действителността** (същество или предмет, признак, процес като признак, количество или поредност на нещо). Например: „Ами ако е имало **нещо** под кревата? Ако се е **някой** скрил под него и ме е чакал да заспя?“ (Н. Хайтов). „**Няколко** крачки надясно блестеше с бисерен блясък голямо пространство неподвижна вода“ (Ел. Пелин). „Да съм купел **еди-какви** си чехли в града“. „Отсечените гогочения посочваха **някаква** опасност“ (Ем. Станев).

Така категорията *определеност-неопределеност* в съдържателен план представя единство на две съотносителни и в същото време противоположни значения. Двата члена на категориалната опозиция са функционално равнопоставени, но силно се различават по отношение на езиковите средства (редовете форми) за изразяване. В българския език в ядрената част на определеността стоят морфологичните форми на имена, маркирани с определителен член, а ядрената част на неопределеността включва преди всичко неопределителните местоимения с характерното за тях значение и съответните форми за неговото изразяване, например: *някой, някакъв, неколцина, еди-кой, еди-що, коя-годе, какви-годе, нечий, чийто и да* и др.

В руския език функцията за изразяване на неопределеност също се пада преди всичко на неопределителните местоимения (рус. „неопределенные местоимения“), например: *кто-нибудь, где-нибудь, куда-то, какой-то, сколько-нибудь; кое-что, кое-какая; нечто, некий* и др. В двата езика функционално близко до посочените местоимения стои контекстно обусловената местоименна употреба на числителното *един* (*един* човек каза, в рус. *один* прохожий говорил).

Става ясно, че неопределеността е устойчиво, системно изразявано явление и в българския, и в руския език, че в българския език не може да се говори за „неопределителен член“ (срв. *определителен член*) и че в двата езика неопределеността има основни езикови средства за изразяване и различни допълнителни (периферни) средства.

Трябва да подчертаем, че неопределеността се означава (маркира) чрез местоименните думи, обединени на базата на класифициращото значение за неопределеност. В

двата езика това значение е формирано по словообразователен път, който по-подробно се разглежда в следващия параграф.

2.2. Начини и средства за изразяване на неопределеност.

За неопределеност в граматичен смисъл можем да говорим, когато тя реално е представена в системата на езика и в речта с едни или други специализирани в тази си функция средства. Такива средства в българския език са преди всичко неопределителните местоимения като особен разред местоименни думи. Освен тях с функция за изразяване на неопределеност са натоварени думи (лексеми) от други части на речта, които исторически, във времето, губят основното си значение и преминават (окончателно или преобладаващо) към изразяване на неопределеност. В речевата практика се срещат и такива лексеми, които, за да изразят неопределеност, се нуждаят от подкрепата на допълнителни езикови средства в условията на контекста. Специфична е ролята на частицата *си*, която в съчетание с неопределително местоимение обикновено подсилва неговата функция като едновременно добавя определени смислови отсенки.

Основен изразител на значението за неопределеност в българския език са **неопределителните местоимения**. Те са се формирали като особен разред местоименни думи именно за да заместват название на предметна същина, качествен или количествен признак, които са неконкретизирани, неуточнени и неясни за говорещите в момента на общуването. Неопределителните местоимения са производни думи, образувани по словообразователен път от въпросителни местоимения с помощта на различни елементи (морфемни, частици). Например: *кой – ня-кой, какво – еди-какво; кой – кой-годе, каква – каква да е, каквато – каквато и да е*.

Според това, какво име заместват неопределителните местоимения се делят на няколко вида:

(1). За лица и предмети:

някой, някоя, някое, някои (Някой чука на вратата, иди да видиш, кой!);

еди-кой, еди-коя, еди-кое, еди-кои (Прочел бил еди-коя книга.);

кой-годе, коя-годе, кое-годе, кои-годе (Посетил бил кое-годе място и ми се хвали.);

кой да е, коя да е, кое да е, кои да е; който (и) да е (Седни на кое да е място.);

нещо – само за неодушевени предмети и животни (*Там нещо се движи. Има ли нещо ново?*).

(2). За признаци:

някакъв, някаква, някакво, някакви (Вчера идва да пита за теб някаква млада жена.);

еди-какъв, еди-каква, еди-какво, еди-какви (Тя ми поръча да ѝ купя еди-какви чехли.);

какъв-годе, каква-годе, какво-годе, какви-годе (Да имах каква-годе къщичка на село!);

какъв да е, каква да е, какво да е, какви да е; какъвто (и) да е (Каквато и да е кола.);

(3). За притежание:

нечий, нечия, нечие, нечии (Вземи нечия дреха и го завий!);

еди-чий, еди-чия, еди-чие, еди-чии (Свои овце нямал, пасял бил еди-чие стадо.);

чий-годе, чия-годе, чие-годе, чии-годе (Щом свършил парите, пребарвал чии-годе джобове.);

чий да е, чия да е, чие да е, чии да е; чиито и да е (Дайте ми чий да е ключ.);

(4). За число и количество:

няколко (за лица и предмети), *неколцина* (само за лица) (*Купих си няколко шоколада. Срещнах неколцина стари познати.*).

За изразяването на неопределеност в руския език също се използват преди всичко неопределителните (рус. „неопределенные“) местоимения. Както и в българския език, това са производни думи, образувани от въпросителните (въпросително-относителните) местоимения с помощта на различни словообразователни елементи. Например:

некто, нечто; некий (-ая, -ое, -ие); некоторый (-ая, -ое, -ые); несколько;

кое-кто, кое-что; кое-какой (-ая, -ое, -ие); кое-чей (-ья, -ье, -ьи); кто-то, что-то; какой-то (какая-то и др.); чей-то (чья-то и др.);

кто-нибудь, что-нибудь; какой-нибудь (какая-нибудь и др.); чей-нибудь (чья-нибудь и др.); сколько-нибудь;

кто-либо, что-либо; какой-либо (какая-либо и др.); чей-либо (чья-либо и др.).

Заедно с начина на образуване (префиксация и постфиксация) прилика между двата езика се наблюдава само в едно от средствата – представката *не-/ня-*, която е и с общ произход (от стб. *Нѣ-*). Разнообразието от конкретни думи и форми, чрез които се изразява неопределеност разкрива богати функционални възможности на неопределителните местоимения в двата езика. Едновременно с това трябва да бъде отбелязано, че в руския език се е формирала възможност различните словообразователни елементи да придават допълнителни „свои“ смислови отсенки към общото значение за неопределеност. Например суфиксалните елементи *-то* и *-нибудь* доста последователно се различават в речта в това, че първата съобщава за нещо реално съществуващо или осъществено, докато втората напротив – за нещо по-неясно и непознато. Тази разлика в значенията се поддържа и граматически: местоименията с *-нибудь* обикновено се използват в подбудителни или въпросителни изречения.

Например: *Нека някой да донесе вода! – Пусть кто-нибудь принесет воды! Някой търсил ли ме е днес? – Кто-нибудь искал меня сегодня?*

Някой чука на вратата, иди да видиш, кой! – Кто-то стучит в дверь, посмотри, пожалуйста, кто! – Някои свирят, други пеят, всички са заети. – Кто-то играет, кто-то поет, заняты все.

„Бях продал мястото, без да го видя, за да не изпитам по-силно скръбта, че се разделям с **нещо** свидно“ (Ем. Станев) – „Я продал своя земля, не побывав на месте, – боялся растравить боль, которую всегда испытываешь, расставаясь с **чем-то** дорогим твоему сердцу“ (Э. Станев).

Сравнението на българския и руския език върху конкретен текстов материал показва и различия, които, освен структурно-семантичните, се дължат и на други причини – наличие на специфични допълнителни средства, стилистични, исторически и други особености. Такива особености могат да се срещнат както в централната, така и в периферната част на категориалната езикова неопределеност.

2.3. Допълнителни (контекстуални, периферни) начини и средства за изразяването на неопределеност.

Поради характера на значението си, а може би поради голямото си разнообразие, неопределителните местоимения като основен изразител на това значение не се отличават с голямо богатство на допълнителни начини и средства за изразяването му. От своя страна обаче средствата, определяни като допълнителни (контекстуални, периферни) модификатори, се характеризират със своя специфика и динамика в реализацията си.

2.3.1. Думата един и нейното значение за неопределеност.

Във функция на изразител на неопределеност в българския език често се проявява числителното **един** (със своите форми **един, една, едно, едни**), което поема тази функция след загуба на лексикалното си значение за количество (числително бройно). Например: „*Ивка, едничката му, галената му дъщеря да люби **един** ратай, който спи в яхъра при конете му!*“ (Ел. Пелин), срв.: „някакъв“ / „някакъв си ратай“. „*Аз не съм мнителен, но оттогава в отношението ѝ към мене като че ли се появи **едно** леко пренебрежение*“ (Д. Фучеджиев). „*Една хубава пролетна вечер изкачете се на **една***

планина. “ (К. Величков). „*Лисичката бързо запрескача храстите, премина едно долче и излезе насреща.* “ (Ел. Пелин).

Тъй като става дума за вторична функция, възникнала в резултат на прономинализация, може да се предположи, че преходът на думата *един* от числително към неопределително местоимение е станал постепенно във времето. Днес наред със запазването на основното, количественото, значение на думата може да се срещне „междинна“ употреба, при която се наблюдава и местоименно значение за неопределеност: *Едно* магаре върши работа за три човека, па какво останало *един* трактор. Възможната двойка интерпретация се отстранява само в по-широк контекст или чрез интонацията, например: „ – Знаеш ли колко струва *една* сватба в града? – каза той и я погледна бързо. – За нищо работа да харчим толкова пари. “ (Ел. Пелин). По-често срещани са случаите, когато местоименното значение е достатъчно ясно т.е. прономинализацията е завършена. Виж примерите по-горе, а също така: „*Оня ден набарах един* запасен подполковник. *Аз му говоря, че тая година на лозарите ще дойде малко нанагорно да пръскат лозята всеки ден или през ден, а той ми разправя за лазара.* “ (Н. Хайтов). „*Чичо Горан му махна с ръка и Рустем се упъти към него с една* усмивка, сякаш забравена отнякога на лицето му. “ (Ел. Пелин).

Дори в минимален контекст (*[И]* *ти си един хитрец!*) думата *един* функционално се доближава до основните изразители на неопределеност – неопределителните местоимения. Нейната близост с тях става видима, когато съдържателно се обяснява чрез някое от неопределителните местоимения: *Изпей ми една песен преди да тръгнеш. – Изпей ми някоя/ която и да е песен преди да тръгнеш. Та той е само един ратай – Та той е само някакъв / някакъв си ратай* и др.¹⁰

¹⁰ Може би тук трябва да отбележим, че съществува и друго, по-различно мнение. В българската литература някои автори приемат думата *един* като системен изразител на неопределеността, като единствен неин маркиран представител в опозицията *определеност – неопределеност* и дори като „неопределителен член“ [7, с. 274–275 и др.]. Според други автори, „би могло да се каже, че това [*един, една, едно, едни*] са най-характерните модификатори в микрополето на неопределеността“ [16, с. 165].

В употребата си като носител на значението за неопределеност *един* често бива изразител и на допълнителни емоционално-експресивни отсенки – от тъга и съпричастност до възторг или презрение: „*Всички тези майки носят в сърцата си една неутихваща болка – мъката по загиналите им деца*“ (БТВ). „... и забелязвам, какво мислиш? – **Един** бабанко чернобрад, с плетена шапка. На две крачки се изправил и седи.“ (Н. Хайтов) „– Да, но той е просто **един** дръвник.“ (Ел. Пелин)

В руския език думата *один* може да изпълнява същите функции, каквито и българската *един*, например: „*Една бедна жена ... идваше да готви всяка сутрин и си отиваше на обед, без да се гледа на горецината*“ (Ем. Станев). – „*Одна бедная женщина ... каждое утро приходила стряпать, а в полдень, несмотря на жару, уходила домой*“ (Э. Станев). „*В една мразовита нощ, когато старият бор скърцаше под напора на вятъра, той умря в своето мрачно гнездо*“ (Ем. Станев) – „*В одну из морозных ночей, когда старая сосна скрипела под натиском ветра, он умер в своем огромном мрачном гнезде*“ (Э. Станев).

Но такава употреба на *один* в руския език е сравнително по-рядка, докато българската дума *един* в местоименното си значение се среща често в живата реч. Това може да бъде показано и в редица преводни еквиваленти: *Той е просто един глупак – Он просто какъвто-то дурак.* „– *Една баня в тази жега ще бъде чудесна – каза капитанът.*“ (Й. Радичков) – *Баньку бы какую в эту жару! Было бы чудесно – сказал капитан.* „*И нима смъртта на една птица, за която искам да ти разкажа, може да се сравнява със смъртта на едно човешко същество?*“ (Ем. Станев) – „*И разве смерть птицы, о чем я хочу тебе рассказать, может идти в какое-нибудь сравнение со смертью человеческого существа?*“ (Э. Станев).

2.3.2. В българския език *частицата си* служи като **средство за допълнително подчертаване, засилване на неопределеността**, едновременно придавайки някаква емоционално-експресивна отсянка. В живата реч, най-често

при изразяването на неопределеност, съчетана с пренебрежително отношение или липса на интерес, частицата стои в постпозиция и взаимодействия със съответното неопределително местоимение: *някой – някой си, някаква – някаква си, нечий – нечия си; еди-кой си, еди-какво си, еди-колко си* и др. Например: *„Дошъл **някой си** в нощта и иди му се доверявай!“* (Хар. Русев). *„Лазар имало **някакво си** там, измислено, дете пробивало всичко.“* (Н. Хайтов). *„Казват, че пристигнал **еди-кой си** големец“* (Л. Андрейчин). *„Вместо да препускат бясно, да гърмят с пищови, сега трябваше да се правят, че не са и чували за **някакъв си** годеж.“* (И. Петров).

В руския език не се среща частица с подобна функция. Способни да изразяват допълнително усилване или някакво емоционално-експресивно отношение (неудобство, ирония, недоверие, пренебрежителност и др.) притежават отделни неопределителни местоимения, обикновено в условията на подходящ контекст.

Например: *Он вспомнил эту ее еле заметную улыбку и вдруг ему стало **как-то** не по себе от того, что тогда не ответил ей. – Той си спомни за тази нейна едва доловима усмивка и изведнъж му стана **някак си** чогло, че тогава не ѝ отговори. Нашелся мне советчик, негодяй **какой-то!** – Ще ми дава той на мене акъл, **някакъв си** нехранимайко! Так мы же тогда и слыхом не слыхали о вакцине от **какой-то** „нильской лихорадки“ – Та ние дори не бяхме и чували за ваксина против **някаква си** „нилска треска“.*

2.3.3. Към допълнителните средства за изразяване на неопределеност се отнасят и **думи** – прилагателни, съществителни, числителни имена, наречия, **които са развили местоименни значения**. В условията на контекста значение за неопределеност реализират редица думи или съчетания от думи, например: *Допуснати са обаче и **известни** грешки* („някакви“). *„Постигнат е **определен** успех* („някакъв“). *Главата му ражда **всякакви** щуротии, за каквито нормалните хора дори и не помислят* („някакви“, „разни“).

Тук-таме по моста има вече пукнатини („на някои места“). *Усетих нещо като срязване в областта на корема* („някакво“). *Някой път и за това ще ти разкажа* („някога“) и др. Явлението е най-широко срещано в разговорната реч и в административно-деловия стил.

Понякога към значението за неопределеност се добавят смислови елементи на субективна оценка: „пренебрежителност“, „неприятен“ др. Например: *Пълнят главите на учениците с разни глупости* („някакви“, „различни“).

В руския език подобни „стилистични варианти“ също намират широка употреба – най-вече в административно-канцеларската и в разговорната реч. Местоименни значения за неопределеност могат да развиват някои прилагателни имена, съществителни имена, числителни, наречия. Например: *определенный успех* („някакъв успех“), *известный просчет* („някаква грешка“); *Смех – дело серьезное* („Смехът е сериозно нещо“), *Нечего тут байки мне (рас)сказывать* („Няма какво да ми говориш някакви измишльотини“); *Порой и так бывает* („Понякога и това се случва“); *Как-то один мудрый человек мне сказал* („Някога един мъдър човек ми беше казал“) и др.

2.3.4. Други контекстуално обусловени средства. Такива в българския език са например някои устойчиви словосъчетания и изрази: *Какви ли не щуротии още може да роди главата му. Говори ги едни, като на аба.* „През това време песните вървят... Пяха коя ли не. Алито си яде и сегиз-тогиз попоглежда към ловджиите. А те пяха каквото пяха, а че по едно време – кой беше, не мога да ти кажа – викна на Друля: ...“ (Н. Хайтов). „Подпре се с лакти на оградата, побъбрят едно-друго, Леко Алексов го кани да влезе, но хлебарят поклаща глава...“ (Й. Радичков). „Наредихме се криво-ляво и ето че зимата дойде“ (Ем. Станев).

От другите контекстуално обусловени средства в руския език доста разпространени са някои устойчиви съчетания и изрази: *Дом себе купил бог весть/ не весть какими средствами* („неизвестно с какви, с някакви неясни“). *Приехал ночью черт знает на чем и с утра – давай распоряжаться* – [Пристигнал] „с нещо/ неизвестно с какво“. *„Ты смотри – у меня в некотором роде борода и грива, а у тебя еще волосы не отросли“* (М. Горький) – „[имам] нещо като брада и грива“. *„Вижу, в углу какая-то девочка стоит: худенькая, белобрысая, косички висят жиденькие – во! – в палец толщиной. Одета так себе, неважно“* (В. Розов) – [Облечено] „как да е“.

Категорията *определеност-неопределеност* е една от няколкото характерни черти на различие между българския и руския език. Самият този факт вече събужда интерес към проблематиката на тази категория. Даже беглото сравнение с някоя от другите характерни отличителни черти между двата езика може да покаже, колко голяма е дълбочината на проблематиката на подобни явления. При безусловно доказана общност на произхода българският и руският език извървяват различен път към съвременното си състояние. Например, българският език постепенно загубва склонитбената (падежната) си система и преминава към аналитизъм, руският език напротив я запазва, като я променя и развива. Това от своя страна поражда въпроса, кога, как и с какви средства в системата на всеки от двата езика се изразяват едни и същи (тук разлика не би трябвало да има) отношения между думите.

Подобно разсъждение е приложимо и по отношение на появата и функционирането на определителния член, на формите за изразяване на определеност в българския език.

При наличие на исторически сходни дадености (показателните местоимения и др. фактори) в двата езика българският език постепенно развива в морфологически план определителния член (който при своята многофункционалност и полисемантичност в определени случаи взаимодейства или се конкурира с показателното местоимение). Руският език не е развил такова езиково явление, отсъствието му обаче се компенсира както с употребата на показателни местоименни форми, така и с помощта на други средства, реализирани в съответния контекст.

Днес може да бъде казано с увереност, че българската езиковедска наука има безспорен напредък в изучаването на членуването на имената. Това се потвърждава от голямото количество трудове, посветени на различни аспекти на тази специфична за българския език особеност. В същото време са недостатъчно разработени много от въпросите, свързани с мястото на определеността (и неопределеността) в езиковата структура, начините на формиране и функционално изразяване на съответните значения, сферите на взаимодействие и/или конкуренция на езиковите средства и др.

Съпоставителното изследване на две исторически близки езикови системи има сложната задача да разкрие не само видимите, формално изразените, прилики и различия между тях, но и да покаже, как в своето съвременно състояние те реализират едно или друго езиково (граматично, лексикално, словообразователно) значение, в кои сфери на езиковата структура се проявява дадено явление, по какъв начин то влиза във взаимодействие с останалите елементи на съответната езикова система.

Изборът на подхода към съпоставителния анализ „от значението към начините и средствата на изразяване“ налага по-широк подход, при който определеността като системно явление намира своята противоположност в структурата на езика, където обективно съществува неопределеността със

съответните начини и средства за изразяване (в лицето преди всичко на неопределителните местоимения, но не само).

Заедно с това се очертава и самата структурна характеристика на категорията *определеност-неопределеност* като единица, която е реално представена в езиковата структура с определено семантично съдържание и начини и средства за неговото изразяване. Такова разбиране позволява категорията *определеност-неопределеност* да бъде представена като единство на две противоположни значения, структурно представени от опозицията на два реда форми – основни и допълнителни (периферни) езикови единици, служещи за изразяване на съответните значения. Такава категориална структура, приложена към двата езика, е релевантна както на тяхната структурна организация, така и на целите и задачите на съпоставителния анализ.

Подробното съпоставително изучаване на значенията за *определеност* и *неопределеност*, на начините и средствата за тяхното изразяване позволява да бъдат разкрити особеностите на формиране на самите основни значения и допълнителните отсенки, които могат да ги съпътстват в практиката на речта. Съществени особености се наблюдават именно в този план, съответно в плана на тяхното изразяване. Заслужава внимание фактът, че при анализа се разкрива особената роля на контекста с динамиката на неговия строеж, както и на вътрешния контекст на думите като номинативни единици. Би могло да се каже, че самата категория *определеност-неопределеност* е тясно свързана с речевата практика, реализира се в живата реч, в която на преден план се извеждат нейните най-дълбоки функционални (семантични, стилистични, емоционално-експресивни) характеристики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андрейчин, Л. Из въпросите и практиката на членуването в българския книжовен език. // Български език, 1958, кн. 1. С. 3–10.

2. Андрейчин, Л. Основна българска граматика. II изд. София, 1978.
3. Бондарко, А. В. К проблематике функционально-семантических категорий. // Вопросы языкознания, 1967, № 2.
4. Бондарко, А. В. Грамматическая категория и контекст. Ленинград, 1971.
5. Бондарко, А. В. Теория морфологических категорий. Ленинград, 1976.
6. Бондарко, А. В. Грамматическое значение и смысл. Ленинград, 1978.
7. Георгиев, Ст. Българска морфология. Второ изд. Изд-во „Абагар“. Велико Търново, 1993.
8. Граматика на съвременния български книжовен език, т. II. Морфология. Изд-во на БАН. София, 1983.
9. Данчев, А. Съпоставително езикознание. Теория и методология. Унив. изд-во “Св. Климент Охридски”, София, 2001.
10. Димитрова, С. О принципах составления болгарско-русской сопоставительной грамматики. // Девятый международный симпозиум МАПРЯЛ. Доклады и сообщения. Велико Търново, 2006.
11. Иванчев, Св. Наблюдения върху употребата на члена в българския език. // Български език, 1957, № 6. С. 499–524.
12. Иванчев, Св. Към въпроса за генерично употребения подлог. // Език и литература, № 4, 1967. С. 147–148.
13. Иванчев, Св. Семантика и функциониране на показателното местоимение *този/той* в съвременния български книжовен език. // Св. Иванчев. Приноси в българското и славянското езикознание. София, 1978. С. 184–205.
14. Иванчев, Св. Приноси в българското и славянското езикознание. София, 1978.
15. Куцаров, Ив. Към въпроса за функционално-семантичните категории и взаимодействието помежду им. // Език и литература, 1979, № 2. С. 38–51.
16. Куцаров, Ив. Очерк по функционално-семантична граматика на българския език. Пловдив, 1985.
17. Маровска, В. Семантична общност между признаците определеност и относителност и функциите референтност и демонстративност. // Езикът на времето. Сборник статии по случай 70-годишния юбилей на проф. д.ф.н. Иван Куцаров. УИ „Паисий Хилендарски“. Пловдив, 2012. С. 105–113.
18. Маслов, Ю. Граматика на българския език (Превод от руски език). София: „Наука и изкуство“, 1982.
19. Мирчев, К. Историческа граматика на българския език. III -то изд.

София: „Наука и изкуство“, 1978.

20. Митев, Д. К вопросу о теоретико-методологических основах сопоставительной болгарско-русской грамматики (Общие проблемы, принципы и задачи сопоставительного исследования языков). // Аспекты контрастивного описания русского и болгарского языков. Выпуск второй. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2006. С. 5–30.

21. Митев, Д. Очерки по сопоставительной грамматике русского и болгарского языков (Морфология). Велико Търново: Изд-во „ИВИС“, 2012.

22. Ницолова, Р. Българска граматика. Морфология. София. УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.

23. Ницолова, Р. За формалните промени при граматикализацията. // Езикът на времето. Сборник статии по случай 70-годишния юбилей на проф. д.ф.н. Иван Куцаров. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“. 2012. С. 50–58.

24. Първев, Хр. Очерк по история на българската граматика. София, 1975.

25. Русская грамматика, т. I. Фонетика. Словообразование. Морфология. Москва: РАН, Изд-во „Наука“, 1980.

26. Стоянов, Ст. Употреба и значение на определителния член в съвременния български книжовен език. I част. Съществителни имена. // Годишник на СУ, ФФ, т. 53, 2. София, 1959.

27. Стоянов, Ст. Членуване на имената в българския език. София, 1965.

28. Стоянов, Ст. Граматическата категория определеност в българския език (Членуване на имената). София: ДИ „Народна просвета“, 1980.

29. Сятковский, С. Основные принципы сопоставительного анализа языков (статья первая). // Русский язык за рубежом. 1976, № 4.

30. Сятковский, С. Основные принципы сопоставительного анализа языков (статья вторая). // Русский язык за рубежом. 1976, № 5. С. 70–73.

31. Сятковски, С. За същността на съпоставителното езикознание. // Съпоставително езикознание, IX. 1984, № 5.

32. Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. Ленинград: „Наука“, 1987.

33. Цветкова, М. Към въпроса за съпоставителното изследване на единици от различни равнища на езиковата структура. // Съпоставително езикознание, VIII. 1983, № 6. С. 4548.

34. Ярцева, В. Н. О сопоставительном методе изучения языков. // Филологические науки, № 1, 1960.

35. Ярцева, В. Н. Контрастивная грамматика. Москва: Изд-во “Наука”, 1981.

ИЗТОЧНИЦИ

1. Пелин, Е. Край Воденицата. Елин Пелин. Съчинения, том 1 – Разкази 1901–1906, „Български писател“, 1972 г. (в текста – Е. Пелин).
2. Радичков, Й. По залез. Йордан Радичков. Педея земя. Разкази. Профиздат 1980. (в текста – Й. Радичков).
3. Дончев, А. Време разделно, Десето издание. Издателство „Български писател“; ДП „Георги Димитров“, София, 1986 г. (в текста – А. Дончев).
4. Вапцаров, Н. Огняроинтелигентска. Моторни песни. София: Захарий Стоянов, 2018. 92 с. (в текста – Н. Вапцаров).
5. Хайтов, Н. Диви разкази. София: Български писател, 1989, 367 с. (в текста – Н. Хайтов).
6. Величков, К. Писма от Рим, София, 1947. 311 с. (в текста – К. Величков).
7. Вазов, Ив. Под игото. София: Български писател. 1978, 415 с. (в текста – Ив. Вазов).
8. Талев, Д. Илинден. София: Захарий Стоянов. 2004, 868 с. (в текста – Д. Талев).
9. Йовков, Й. Вечери в Антимовския хан. София: Българска проза, 1988. 175 с. (в текста – Й. Йовков).
10. Станев, Ем. Избрани произведения в 3 тома. София: Български писател, 1977. (в текста – Ем. Станев).

REFERENCES

1. Andreychin, L. Iz vaprosite i praktikata na chlenuvaneto v balgarskiya knizhoven ezik. // Balgarski ezik, 1958, kn. 1. S. 3–10.
2. Andreychin, L. Osnovna balgarska gramatika. II izd. Sofiya, 1978.
3. Bondarko, A. V. K problematike funktsionalno-semanticheskikh kategoriy. // Voprosay yazaykozniyaniya, 1967, № 2.
4. Bondarko, A. V. Grammaticheskaya kategoriya i kontekst. Leningrad, 1971.
5. Bondarko, A. V. Teoriya morfologicheskikh kategoriy. Leningrad, 1976.
6. Bondarko, A. V. Grammaticheskoe znachenie i smaysl. Leningrad, 1978.
7. Georgiev, St. Balgarska morfologiya. Vtoro izd. Izd-vo „Abagar“. Veliko Tarnovo, 1993.
8. Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik, t. II. Morfologiya. Izd-vo na BAN. Sofiya, 1983.

9. Danchev, A. Sapostavitelno ezikoznanie. Teoriya i metodologiya. Univ. izd-vo "Sv. Kliment Ohridski", Sofiya, 2001.
10. Dimitrova, S. O printsipah sostavleniya bolgarsko-russkoy sopostavitelnoy grammatiki. // Devyatyy mezhdunarodnyy simpozium MAPRYAL. Doklady i soobsheniya. Veliko Tarnovo, 2006.
11. Ivanchev, Sv. Nablyudeniya varhu upotrebata na chlena v balgarskiya ezik. // Balgarski ezik, 1957, № 6. S. 499–524.
12. Ivanchev, Sv. Kam vaprosa za generichno upotrebeniya podlog. // Ezik i literatura, № 4, 1967. S. 147–148.
13. Ivanchev, Sv. Semantika i funktsionirane na pokazatelnoto mestoimenie tozi/toya v savremenniya balgarski knizhoven ezik. // Sv. Ivanchev. Prinosi v balgarskoto i slavyanskoto ezikoznanie. Sofiya, 1978. S. 184–205.
14. Ivanchev, Sv. Prinosi v balgarskoto i slavyanskoto ezikoznanie. Sofiya, 1978.
15. Kutsarov, Iv. Kam vaprosa za funktsionalno-semantichnite kategorii i vzaimodeystvieto pomezhdu im. // Ezik i literatura, 1979, № 2. S. 38–51.
16. Kutsarov, Iv. Ocherk po funktsionalno-semantichna gramatika na balgarskiya ezik. Plovdiv, 1985.
17. Marovska, V. Semantichna obshtnost mezhduraznatsite opredelenost i odnositelnost i funktsioniraniye referentnost i demonstrativnost. // Ezikat na vremeto. Sbornik statii po sluchay 70-godishniya yubiley na prof. d.f.n. Ivan Kutsarov. UI „Paisiy Hilendarski“. Plovdiv, 2012. S. 105–113.
18. Maslov, Yu. Gramatika na balgarskiya ezik (Prevod ot ruski ezik). Sofiya: „Nauka i izkustvo“, 1982.
19. Mirchev, K. Istoricheska gramatika na balgarskiya ezik. III -to izd. Sofiya: „Nauka i izkustvo“, 1978.
20. Mitev, D. K voprosu o teoretiko-metodologicheskikh osnovah sopostavitelnoy bolgarsko-russkoy grammatiki (Obshtnie problemay, printsipy i zadachi sopostavitelnogo issledovaniya yazaykov). // Aspektay kontrastivnogo opisaniya russkogo i bolgarskogo yazaykov. Vaypusk vtoroy. Shumen: UI „Episkop Konstantin Preslavski“, 2006. S. 5–30.
21. Mitev, D. Ocherki po sopostavitelnoy grammatike russkogo i bolgarskogo yazaykov (Morfologiya). Veliko Tarnovo: Izd-vo „IVIS“, 2012.
22. Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya. Sofiya. UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2008.
23. Nitsolova, R. Za formalnite promeni pri gramatikalizatsiyata. // Ezikat na vremeto. Sbornik statii po sluchay 70-godishniya yubiley na prof. d.f.n. Ivan Kutsarov. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“. 2012. S. 50–58.
24. Parvev, Hr. Ocherk po istoriya na balgarskata gramatika. Sofiya, 1975.
25. Russkaya grammatika, t. I. Fonetika. Slovoobrazovanie. Morfologiya. Moskva: RAN, Izd-vo „Nauka“, 1980.

26. Stoyanov, St. Upotreba i znachenie na opredelitelniya chlen v savremenniya balgarski knizhoven ezik. I chast. Sashtestvitelni imena. // Godishnik na SU, FF, t. 53, 2. Sofiya, 1959.
27. Stoyanov, St. Chlenuvane na imenata v balgarskiya ezik. Sofiya, 1965.
28. Stoyanov, St. Gramaticheskata kategoriya opredelenost v balgarskiya ezik (Chlenuvane na imenata). Sofiya: DI „Narodna prosveta“, 1980.
29. Syatkovskiy, S. Osnovnaye printsipay sopostavitelnogo analiza yazaykov (statyya pervaya). // Russkiy yazayk za rubezhom. 1976, № 4.
30. Syatkovskiy, S. Osnovnaye printsipay sopostavitelnogo analiza yazaykov (statyya vtoraya). // Russkiy yazayk za rubezhom. 1976, № 5. S. 70–73.
31. Syatkovski, S. Za sashtnostta na sapostavitelnoto ezikoznanie. // Sapostavitelno ezikoznanie, IH. 1984, № 5.
32. Teoriya funktsionalnoy grammatiki. Vvedenie. Aspektualynosty. Vremennaya lokalizovannosty. Taksis. Leningrad: „Nauka“, 1987.
33. Tsvetkova, M. Kam vaprosa za sapostavitelnoto izsledvane na edinitisi ot razlichni ravnishta na ezikovata struktura. // Sapostavitelno ezikoznanie, VIII. 1983, № 6. S. 45–48.
34. Yartseva, V. N. O sopostavitelnom metode izucheniya yazaykov. // Filologicheskie nauki, № 1, 1960.
35. Yartseva, V. N. Kontrastivnaya grammatika. Moskva: Izd-vo “Nauka”, 1981.

Дамян Митев

доцент, доктор на филологическите науки,
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“
г. Шумен, България
dmitev@abv.bg